

Franciaország keresztény mindennapjai

François Lebrun: Être chrétien en France; sous l'Ancien Régime 1516–1790. Paris, Seuil, 1996. 199 old.

François Lebrun könyve 1996-ban látott napvilágot a neves francia kiadó, a Seuil gondozásában. A kötet ugyan nem tartozik a kiadó legfrissebben megjelent kiadványai közé, mégis érdemes néhány sorban megemlékezi róla, mivel egyaránt számíthat a történészek, az egyház- és kultúrtörténészek, valamint a francia keresztény kultúrtörténet iránt csupán kedvtelésből érdeklődő olvasók figyelmére.

François Lebrun – az Haute-Bretagne-Rennes II. egyetem elismert professzora, Franciaország újkori történetének és kultúrtörténetének avatott szakértője – könyve egy négy kötetből álló sorozat második darabja. Az olyan neves szakemberek, mint Noël-Yves Tonnerre (Université d'Angers), Gérard Cholvy (Université Paul Valéry-Montpellier III.) vagy Jacques Prévotat (Université de Valenciennes) közreműködésével készített sorozat Franciaország egyház- és keresztény kultúrtörténetét mutatja be a korai középkortól egészen napjainkig. Az egyes kötetek szerzői az általuk ismertett korszak bemutatásakor nem kisebb feladatra vállalkoztak, mint hogy az egyház- és kultúrtörténet iránt érdeklődő olvasók számára közérthető nyelven beszéljék el, miként is élte meg a francia nép a századok során a keresztény hitet. A sorozat, ahogy címéből és témaválasztásából is kiderül, elsősorban a francia olvasóknak íródott, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy főképp velük ismertesse meg az ország múltjának és történelmének egy nagyon is fontos részét. Ugyanakkor a sorozat, illetve egyes darabjai – így François Lebrun munkája is – méltán számíthatnak a magyar olvasóközönség és a szakemberek figyelmére is, főként a „keresztényi lét” egymást kiegészítő szempontú bemutatása, az egyház- és kultúrtörténeti

részek tartalmi precizitása, valamint alkotóinak tiszta és világos stílusa miatt.

François Lebrun kötete az Ancien Régime, egész pontosan az 1516-tól 1790-ig tartó majd három évszázad alatt a francia nép által megélt keresztény hitet, a hozzá kapcsolódó intézményrendszert és mindennapi gyakorlatot, valamint ezzel összefüggésben Franciaország főbb újkori egyháztörténeti eseményeit tárja az olvasó elé. Ahogy Lebrun könyve előszavában írja: a feladat, amire vállalkozik, „már első ránézésre sem tűnt könnyűnek, hiszen a keresztény hit a középkortól az egészen közeli múltig a francia nép egész történelmét áthatotta a politikától a kultúráig, és olyan szorosan kapcsolódott hozzá, hogy féltő volt, nem lehet a »francia létet« (*être français*) a »keresztényi létet« (*être chrétien*) megkülönböztetni”. A két lét megkülönböztetése valóban nem könnyű feladat. De éppen a megkülönböztetés szükségességének gondolata és a különböző szerzők által erre a kérdésre adott válaszok teszik érdekessé François Lebrun könyvét, illetve a sorozat más darabjait.

François Lebrun az Ancien Régime idejét vizsgálva tette föl magának a kérdést: Mit jelent a „francia lét”, mit a „keresztényi lét”, hogyan és milyen különbséget lehet tenni a kettő között. Egyáltalán lehet-e különbséget tenni a kettő között Franciaország történelmének modern kori szakaszában? Lebrun arra a kérdésre kereste a választ, hogy melyek azok a jegyek, amelyeket a francia nép saját jegyeinek tekinthetünk, és melyek azok, amelyek a keresztény identitástudat sajátjai és a közös keresztény jelkészletből és életmód mintából a franciák az évszázadok alatt vettek át. A felmerült kérdésekre Lebrun úgy igyekezett válaszolni, hogy könyvében a speciálisan a keresztény hithez, valamint annak intézményi és társadalmi megnyilvánulásaihoz kapcsolódó jelenségek bemutatására törekedett. Célja

az volt, hogy a mindenki által ismert (illetve a jelenből visszanezve ismertnek tekintett) „franciaságból” kiemelje és a francia emberekben tudatosítsa a történelmükben meglévő „keresztényi” jegyeket. Ezt úgy próbálta megmutatni, hogy azt vizsgálta, miként is élték meg a franciák a keresztény hitet, az egyház tanításait a századok során, s a mindennapokban miben nyilvánult meg a „keresztényi lét” Franciaországban.

Hogy minél teljesebb képet tudjon rajzolni a „keresztényi lét” jelentéséről, Lebrun két, szerkezetileg is jól elválasztható részre osztotta könyvét. Egy egyháztörténetire és egy kultúrtörténetire, melyeket keretszerűen rendezett el, egyháztörténeti keretbe foglalva az Ancien Régime keresztény kultúrtörténetét. Könyvének egyháztörténeti részében az 1516-os Bolognai konkordátum megkötésétől a francia klérus számára 1791-ben megfogalmazott világi alkotmány megszerkesztéséig ismerteti meg az olvasót a francia egyház újkori történetével. A klaszikus egyháztörténeti összefoglalást adó precizen tömör fejezetek célja az, hogy az olvasókat könnyebben kalauzolja a „keresztényi létet” vizsgáló kultúrtörténeti részben.

Lebrun könyvének címét látva – „Keresztényi lét Franciaországban” – hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a keresztény jelző csak a katolikusokra vonatkozik, Lebrun azonban a francia protestánsok 17. és 18. századi problémáinak önálló fejezetet szentelt.

A velős egyháztörténeti összefoglalóból megtudjuk, milyen erők alakították a francia egyház sorsát a fénykorának tartott három évszázad alatt. A Bolognai konkordátum megkötéséről kiderül, hogy a kortársak korántsem tulajdonítottak neki akkora jelentőséget, mint az utókor. A 16. századi vallásháborúk kapcsán olvashatunk a háborúskodást kirobbantó reformeszmékről, a protestantizmus megszületéséről. Majd ehhez kapcsolódva a katolikus oldal reformkísérleteiről, az egyház belső köreiből induló megújítási kísérletekről, amelyek a tridentini zsinattal kaptak komoly ösztönzést. A problémák orvoslása érdekében hozott zsi-

nati rendelkezésekről szólva pedig megtudjuk, hogy azok Franciaországban csak mintegy száz éves késéssel kerültek át a gyakorlatba és fejthették ki hatásukat. A zsinat hatását elemezve kiderül, hogy a 17. század közepétől a vallásos – katolikus – érület megújítható tapasztalható Franciaországban. A fellángoló vallásos buzgalomtól és a 17. század teológiai vitáitól pedig egyenes út vezet a janzenizmus és a gallikanizmus 18. századi kiteljesedéséhez, majd összefonódásához. Az egyháztörténeti fejezet végére megértjük, miként is vezettek a 18. század történései a francia klérus világi alkotmányának megszerkesztéséig a forradalom évei alatt, illetve miben rejlik az alkotmány jelentősége, és miért kezdődik új korszak a francia egyház történetében a forradalom után.

A fontosabb egyháztörténeti események rövid ismertetése után Lebrun könyve második részében megkísérli bemutatni az Ancien Régime idején megélt „keresztényi létet”, azt, hogy miként jelentek meg az egyháztörténeti események és hatásuk az emberek mindennapi életében. Részletesebben megismerhetjük a protestáns eszmék megjelenése által és az ezzel egy időben a katolikus egyház berkeiben megszülető reformigény nyomán megjelenő megújítási kísérleteket, melyek az egyház minden területét – a világi papságot és a szerzetesrendeket is – érintették.

A szerzetesrendek esetében azt láthatjuk, hogy kettős folyamat zajlott. Egyszerre történtek kísérletek egyrészt a régi alapítású rendek szabályzatainak a tridentini zsinat szellemében történő megreformálására, a régi szerzetesi életforma és elhivatottság visszaállítása céljából, másrészt az új kor kihívásainak jobban megfelelő rendek alapítására. Míg az első folyamat főként a bencéseket, cisztercieket és a koldulórendeket érintette, az új alapítások esetében elsősorban a jezsuita rendet kell említenünk. Az újító, reformáló szándék azonban egy évszázad alatt megbicsaklott, és a 18. században már a szerzetesrendek válságával, szociális hasznosságuk megkérdőjelezésével találkozunk. A világi papság tekintetében a reformok fő-

ként az egyházi hierarchiát, a püspökök és a megyés papok jogait és kötelességeit érintették. Ezen a téren – ugyancsak a tridenti zsinat hatására – egyre inkább teret nyert a hivatalát minden téren kifogástalanul ellátó, az embereknek erkölcsi és etikai normául szolgáló pap típusa.

A könyv második részéből megtudhatjuk, hogy milyen eszközök álltak a francia katolikus egyház rendelkezésére a „keresztényi lét” megerősítésére. Ezek közül a legfontosabb a hittan oktatás, valamint az egyházi ünnepek és szokások tiszteletének és ünneplésének erősítése volt.

A hit alapvető tételeinek oktatását már egészen ifjú korban kezdték a kimondottan a gyermekek számára írt, párbeszédessé formájú katekizmusok segítségével. Jelentőségüket az adta – írja Lebrun –, hogy a „tizenhatodik század elejének doktrinális bizonytalansága után, a zsinati atyák munkájának gyümölcseként, tartalmazták mindazt a tudást, amit egy hívőnek hinnie kellett ahhoz, hogy ne csak kereszténynek nevezhesse magát a hitetlenekkel szemben, hanem katolikusnak is a protestánsokkal szemben”. Ugyancsak a hit erősítését célozták a különleges események, illetve nagy egyházi ünnepek alkalmával elhangzó prédikációk, valamint a mindennapi prédikáció gyakorlatának lassú térnyerése a 18. századra.

A hit megerősítésének másik eszköze, amely talán a leginkább meghatározta az emberek életét, a mindennapokat végigkísérő kötelező és fakultatív keresztény szokások. Ezek a szokások, mint megtudjuk, nem voltak új keletűek, már a 16. századot megelőzően is léteztek. Újdonságukat és meghatározó erejüket ennek ellenére az adta – írja Lebrun –, hogy „meghatározó jelentőséggel bírtak a római katolikus identitás kifejezésében és megerősítésében az eretnek protestáns magatartáshoz képest, ezért az egyház soha nem látott erővel szorgalmazta gyakorlásukat”. Az olyan kötelező szokások, mint a megkeresztelés, a házasság vagy a temetés alapjaiban határozták meg az emberek mindennapi életét, mivel elmulasztásuk a közösségből és a község életéből

történő kirekesztést eredményezte egy olyan korban, amikor nem létezett világos határ a „keresztényi” és a „francia lét” között. Ezen kötelező erejű szokásokon kívül a katolikus valláshoz való tartozás kifejezésére és a hit megerősítésére számos lehetőség állt még a hívők és az egyház rendelkezésére. Ezt szolgálták a kötelező vasárnapi templomba járásnak, a nevezetes ünnepek közös megünneplésének és az imádkozás mindennapi gyakorlásának szorgalmazása. Az emberek életének minden rezdülését át- szövő kötelező keresztény és katolikus szokásokon túl léteztek ugyanakkor olyan fakultatív szokások is a katolikus identitás kifejezésére, melyeket azok gyakoroltak, akik nem elégedtek meg csupán az előbbiekkal. Ilyen lehetőség volt a különböző jótékony és irgalmas cselekedetek végzése, a zárándoklaton vagy a különböző vallásos társaságokban való aktív részvétel. Az Ancien Régime időszakának végén – ahogy Lebrun megállapítja – „az számított jó kereszténynek, aki mindezeket (a kötelező és fakultatív) szokásokat betartotta, és nem esett sem a miszticizmus csapdájába, s nem hajlott el a boszorkányság irányába sem”. Vagyis a kultúrtörténeti fejezetek végére érve arra a következtetésre jutunk, hogy a tridenti zsinat reformszellemtől áthatott egyháziak erőfeszítései a keresztény és főleg katolikus lelkiület megerősítésére nem voltak hiábavalók. Sőt ellenkezőleg, erőfeszítéseik olyan jól sikerültek, hogy a 18. századra – La Bruyère szavaival élve – „kereszténynek és franciának születtek” az emberek Franciaországban. Ilyen sorrendben.

Lebrun két, egymást kiegészítő és egymásra épülő szempontból vizsgálva igyekezett bemutatni a „keresztényi lét” Franciaországi jellemzőit. Éppen ez a két szempontú, párhuzamos elemzés teszi nagyon érdekessé és jól forgathatóvá a könyvét, úgy a szakemberek, mint az érdeklődők körében. Ugyanakkor a „francia” és a „keresztényi lét” elválasztására is kísérletet tett könyvében, mely ugyancsak növeli a könyv szakmai értékét. Mindamellett – Lebrun saját bevallása szerint is – elválasztásuk nehéz feladatnak bizonyult, főként mivel ez a két

lét Franciaország történelmében hosszú évszázadokig és szorosan összefonódott. A könyv végére pedig világossá válik számunkra is, hogy a Tridenti zsinat által megfogalmazott katolikus reformok és gyakorlati megvalósulásuk a „keresztényi lét” megerősödését hozták Franciaországban. Az emberek a mindennapokban elsősorban arra törekedtek, hogy jó keresztények, azon

belül is jó katolikusok legyenek, és csak azután törekedtek arra, hogy jó franciák legyenek. Változást csak a forradalom, valamint az azt követő és éppen ezért egyház- és kultúrtörténeti szempontból új korszaknak tekintett időszak hozott.

Monostori Adél